

ויכוח הרמב"ן

אשר התווכח בפני המלך
והשרים בעיר ברצלונה בשנת
ה' אלפים כ"ג

מבואר בביאור חדש ומורחב

קונטרס

ויכוח הרמב"ן המבואר

אברהם דוד בלאאמו"ר חננאל מאיר ברנד

אופקים

טבת, תשפ"ו לפ"ק

כל הזכויות שמורות © 2026

**על פי דעת תורה, ולהבדיל על פי חוק, אין להעתיק או להפיץ חיבור זה,
או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני או מכני, לרבות
צילום או הקלטה, ללא אישור בכתב מהמחבר.**

ניתן להשיג את הספר אצל:

משפחת ברנד

חיים פינטו 38, אופקים

להערות וליצירת קשר עם המחבר:

0556776405

com.gmail@Drb11012024

הקדמה כללית

מאז הפציעה לעולם הדת הנוצרית, היו ראשיה אכן נגף ומכשול בדרכם של שלומי אמוני ישראל, ולא חדלו מלהרע ליהודים.

מיום שבו התנצרה האימפריה הרומית, משלה הדת הנוצרית בחלקו המערבי של העולם, ובניה לא חדלו מלמרר את חייהם של היהודים שהתגוררו בארצותיהם. בין אם היו אלו מסעות הצלב, עלילות הדם, האינקוויזיציה הספרדית ופרעות ת"ח ות"ט.

אחד האמצעים החביבים על מלכי אירופה הנוצריים להשפיל את יהודי ארצם, היה עריכת ויכוחים פומביים בין רבנים לבין כמרים. בדרך כלל הוויכוחים הללו היו מוטים מראש, ונווטו ונוהלו באופן שיבטיח את ניצחון הכמרים. לעתים היו הוויכוחים הרי גורל, ונועדו להכריע את גורלם של היהודים לשבט ולחסד. למשל הוויכוח שערכו רבי יחיאל מפריז ורבי משה מקוצי כנגד המשומד ניקולס דונין, אשר הוביל בסופו של דבר לשריפת התלמוד בצרפת. אולם לעתים קרובות הוויכוחים לא התקיימו אלא מתוך גחמת השליט, או הכמרים החביבים עליו, שביקשו להשפיל את היהודים.

השתמרו בידינו תיעודים רבים על ויכוחים שנערכו בין חכמי ישראל לבין כמרים או מלכים (חלקם לוקטו בספר "אוצר ויכוחים" בידי יהודה דוד אייזנשטיין). אולם המפורסם ביותר בסוגה זו, הוא "ויכוח הרמב"ן", המכונה גם "ויכוח ברצלונה".

רקע היסטורי

השנים האחרונות של האלף הרביעי לבריאת העולם, התאפיינו בתהפוכות דרמטיות בחצי האי האיברי, אשר עתידות היו להשפיע השפעה מכרעת על גורל היהודים המתגוררים בו, ואף על העולם

היהודי כולו.

לראשונה מאז נכבשה ספרד בידי גדודי הכובשים המוסלמים שבאו ממרוקו, הצליחו הממלכות הנוצריות הקטנות שבצפון הארץ לצאת מעמדת ההתגוננות המסורתית שלהם, ולעבור למתקפה וכיבוש. תהליך ה"רקונקיסטה" (הכיבוש מחדש) קיבל תנופה משמעותית בעקבות כיבושיו הרבים של המלך חיימה הראשון, מלך אראגון, אשר בפי היהודים כונה "יעקב".

בשיתוף פעולה עם ממלכת קסטיליה, הצליח חיימה לנתק ערים רבות ממעגל ההיסטוריה המוסלמית ולספח אותם אל ממלכתו ההולכת ומתרחבת. בד בבד עם גדילת הממלכות הנוצריות, פרחו בספרד גם אידאולוגיית ה"הידלגו". השקפה אשר עודדה את טוהר הדם ה"אצילי" כביכול של העם הספרדי, ואת החובה לשמר אותו.

יהודי ספרד, חשו היטב את השינויים הדרמטיים שעוברת ארצם. בעוד שתחת השלטון המוסלמי נהנו היהודים מ"תור הזהב", תחת השלטון הנוצרי הם נאלצו להסתגל להגבלות וגזירות שונות ומשונות. על רקע זה, נחשב המלך חיימה הראשון למלך מתון יחסית, אשר ביטל את הגזירה שהטילו קודמיו וחייבה את יהודי הממלכה לענווד טלאי צהוב. הוא אף שאף להעניק ליהודים זכויות אזרח מלאות, שאיפה שלא מומשה עקב התנגדות האצולה והכמורה בממלכתו.

עם זאת, כפי שנראה מהוויכוח להלן, גם המלך חיימה שאף בסופו של דבר, כי יהודי ארצו יתנצרו, ואף עשה מאמצים מתונים לשם כך.

בתקופה הרת גורל זו, פעל בספרד משומד נודע לשמצה בשם "פבלו כריסטיאני", אשר בפי הרמב"ן מכונה "פראי פול". כריסטיאני, אשר נולד בשם היהודי שאול, המיר את דתו והפך לנזיר במנזר הדומיניקני. מאז שהמיר את דתו, הקדיש את כל חייו במטרה לגרום לאחיו היהודים להמיר גם הם את דתם. מצויד במכתבי המלצה שונים

ממלכי אירופה, הוא הסתובב ברחבי ספרד, פרובנס וצרפת, והכריח יהודים להקשיב לדרשותיו בהן קרא להם להמיר את דתם. על פי הידוע, הוא לא נחל הצלחה במסעותיו.

פסגת הצלחתו של כריסטיאני, הייתה הוויכוח שנערך בפני המלך חיימה הראשון, בחצר מלכותו בעיר הבירה ברצלונה. יש להניח כי כריסטיאני תלה תקוות רבות בוויכוח זה, והיה סבור שאם ינצח בו, יכריח המלך את כל יהודי הממלכה להמיר את דתם. אין לדעת עד כמה שאיפה זו הייתה מציאותית.

רבי משה בן נחמן, הרמב"ן, היה זה שנקרא להתייצב לוויכוח כנגד כריסטיאני. הרמב"ן כבר הכיר את כריסטיאני וטענותיו, ואף התווכח עמו פעם אחת בעיר מגוריו גירונה. בהוראת המלך, הגיע הרמב"ן אל ברצלונה כדי להתווכח פעם נוספת.

מהלך הוויכוח

הוויכוח נערך במשך ארבעה ימים לא רצופים. ביום הראשון התווכחו הרמב"ן וכריסטיאני בארמון המלוכה בברצלונה.

ביום השני נערך הוויכוח בפומבי, בבית הטיפול הנוצרי, בנוכחות קהל גדול שכלל כמרים רבים, ואף יהודים.

ביום השלישי נערך הוויכוח במסגרת מצומצמת ואינטימית יותר בארמון המלוכה, והסתיים כעבור זמן קצר. רק טיעון אחד הועלה במהלכו. יש להניח מפאת קוצר הזמן. הפער שבין היום השני והיום השלישי אינו ברור. במרבית כתבי היד מצוין כי הוויכוח השלישי נערך "ביום החמישי". ואם כן חלפו שלושה ימים בין יום שני שבו נערך הוויכוח השני, ליום חמישי שבו המשיך הוויכוח. עם זאת, בחלק מכתבי היד נאמר כי הוויכוח התרחש "ביום השלישי".

ביום הרביעי לוויכוח, נערך הוויכוח שוב בארמון המלוכה, אולם הפעם בנוכחות המון אדם גדול, כולל גם פשוטי עם ובני אצולה. על פי מרבית כתבי היד נערך הוויכוח ביום שישי, אולם על פי חלק מכתבי היד הוא נערך ביום חמישי.

הרמב"ן ניצח בוויכוח, אולם אז נודע לו כי המלך וחלק מאנשיו מתכננים לבקר בבית הכנסת ביום השבת, ועל כן הוא החליט שלא לעזוב את ברצלונה ולחזור לגירונה עירו, אלא להמתין לראות כיצד יפול דבר. ואכן, כעבור שמונה ימים, ביום השבת, הגיע המלך עם כמה נזירים אל בית הכנסת בברצלונה.

המלך עמד על התיבה וטען בפומבי כי אמונת הנוצרים אמת וישו הוא המשיח. הרמב"ן הפריך דחה את דבריו בנעימות ובכבוד כיאה למלך, אך בתקיפות שאינה מתפשרת. לאחר מכן אחד הנזירים נשא דרשה מאולתרת בפני הנוכחים, והרמב"ן התווכח אתו בעניין השילוש הנוצרי.

ביום ראשון נפגש הרמב"ן עם המלך בפעם האחרונה. המלך נפרד ממנו בידידות ובאהבה, והעניק לו שלוש מאות דינרים להוצאות הדרך. למרות זאת, יש חוקרים הטוענים כי בעקבות הוויכוח נאלץ הרמב"ן לעזוב את ספרד ולעלות לארץ ישראל.

לאורך כל הוויכוח, בולטת עד מאוד מגמת חוסר ההוגנות. באופן רשמי נועד הוויכוח להיערך אחד על אחד, הרמב"ן כנגד פבלו כריסטיאני. בפועל, נזירים רבים מחצרו של המלך חיימה התערבו בוויכוח, והרמב"ן עמד לבדו כנגדם. חרף סיכום מוקדם כי המלך ישמש כשופט ניטרלי ולא ישתתף בוויכוח, המלך השתתף בו פעמים רבות ושאל שאלות.

בנוסף על כך, יש להניח כי השפיע על מהלך הוויכוח גורם סמוי, אשר

לאורך הוויכוח הנו בבחינת נוכח-נפקד: הרחוב היהודי והנוצרי. הרמב"ן רומז במהלך היום הרביעי לוויכוח, כי הוא חושש שדבריו יגרמו לגלי אנטישמיות בממלכה. במסגרת הוויכוח, נהנה הרמב"ן מחופש דיבור שהיה נדיר מאוד באותם הימים, ויכול היה להעלות טיעונים קשים ונוקבים כנגד הדת הנוצרית. מספר כמרים ניסו לבטל את הוויכוח, ולו רק כדי שהרמב"ן לא יוכל להשמיע את דבריו.

נידונים שעלו בוויכוח

כבר בראשית הדברים, ניתב הרמב"ן את הוויכוח לאפיקים כלליים ויסודיים, במקום לנסות ולהגן על כל מחלקי הדת היהודית. הוויכוח נסוב סביב כמה שאלות עיקריות, וכדי להבין היטב את דברי רבינו הרמב"ן, עלינו להקדים הקדמה קצרה על עיקרי דת ההבלים הנוצרית:

על פי האמונה הנוצרית הקתולית (אשר פותחה בידי תלמידי תלמידיו), ישו היה למעשה התגלמות הא-ל עלי האדמות, לאחר שהתגשם בתוך בטן אשה, נולד ככל האדם וגדל ככל האדם. בו בזמן, הנוצרים מאמינים כי ישו היה גם המשיח אשר נועד לגאול את עם ישראל, אולם עם ישראל לא קיבלו את בשורתו. הנוצרים מאמינים כי מאז ימי חטא אדם הראשון, נגזר על העולם כולו להיכנס לגיהנום, אולם ישו, שכאמור הוא התגלמות הא-ל, קיבל על עצמו ייסורים קשים בעולם הזה, כדי לגאול את נשמות כל העולם מהגיהנום. ואכן, ישו עונה ונצלב בידי הרומאים בתמיכת היהודים.

מכאן מסתעפים הנידונים העיקריים אשר עלו בוויכוח זה: האם המשיח אכן הגיע? בהנחה שאכן הגיע, מה טיבו? האם הוא ילוד אשה ככל האדם, או שמא הוא מעבר לכך? האם ניתן לזהות את ישו עם המשיח אשר אותו חזו הנביאים?

כריסטיאני ניסה להוכיח ממקומות רבים בפסוקים, בחז"ל, ואף

ברמב"ם, כי אכן המשיח כבר הגיע והוא ישו הנוצרי. הרמב"ן דחה את כל דבריו, והראה שכריסטיאני מסלף ומעוות את המקורות, ובוחר לצטט מתוך ספרים באופן מגמתי. בנוסף על כך, לאורך כל הוויכוח לועג הרמב"ן לדת הנוצרית, ומוכיח את אפסותה ואיוולתה. בסוף הוויכוח, מטפל הרמב"ן בנושא נוסף, האמונה הנוצרית בשילוש.

כמה הערות

ויכוח זה, כמוהו כוויכוחים נוספים אשר נערכו בין חכמי ישראל לבין הנוצרים, הוא למעשה חיבור עמוק ויסודי, הנוגע בנושאים רגשיים ויסודיים באמונת היהדות. ביאת המשיח, תחיית המתים, אחדות השם, ועוד. עם זאת, לשונו של הרמב"ן קשה לעתים, ובלאו הכי מדובר בנושאים מורכבים הדורשים לעתים הקדמה, או ציטוט מורחב של הפסוקים ודברי חז"ל. בנוסף על כך, לעתים רבינו מקצר בנושאים אשר בזמנו נחשבו כמובנים לכל, וכיום סתומים עבור הקורא.

בחיבור זה נטלתי לעצמי את המשימה, להנגיש את דבריו היסודיים של רבינו הרמב"ן עבור הקורא בן זמננו. במקום לכתוב פירוש על דברי הרמב"ן, בחרתי לעשות כמעשה הרב מרדכי גניזי בספרו "הכוזרי המפורש", והרב פנחס יהודה ליברמן בספרו "לב טוב" על חובות הלבבות. שני גאונים אלו, אשר קטנם עבה ממותני, נטלו את ספרי היסוד של היהדות אשר נכתבו בשפה קשה וחתומה, ולמעשה כתבו אותם מחדש בשפה פשוטה וברורה.

כן עשיתי גם אני. כתבתי את דברי הרמב"ן מחדש, בשפה שתהיה ברורה לקורא בן ימינו, ועם הרחבה וביאור של הטיעונים משני הצדדים. עם זאת, הרשיתי לעצמי לחרוג בכמה מקומות מהטקסט ולהשמיט תיאורים שאינם חשובים לעיקר הנושא בשביל לשמור על רצף הדברים. מאחר ומטרת הייתה לא לכתוב פירוש על החיבור, אלא לכתוב את הוויכוח מחדש באופן

שיהיה מובן ונחיר לכל. והקודא המעמיק לא יסמוך על דברי, אלא יעיין בדברי הרמב"ן בפנים.

פשוט וברור הדבר, כי אם ימצא הקודא טעות בדברים, אין לתלותם חלילה וחס ברבינו הגדול הרמב"ן, והאשמה מונחת לפתחי בלבד שלא זכיתי לירד לכל עומקם של דברים.

לאורך כל הוויכוח, מכנה הרמב"ן את פבלו כריסטיאני בתואר "פראי פול", ובשם זה נודע המשומד לדורי דורות. אי לכך, בחרתי גם אני לכנותו לאורך כל הוויכוח בכינוי זה. התואר "פראי" משמעותו "נזיר", ו"פול" הוא כינוי ל"פבלו". הרמב"ן מכנה בתואר "פראי" גם את שאר הנזירים המשתתפים בוויכוח, אולם בחרתי לכנותם פשוט בתואר נזירים.

נקודה חשובה ויסודית אשר ראוי להבהירה כבר כעת בפתח הדברים, היא סוגיית יחסו של רבינו למדרשי חז"ל. לאורך הוויכוח, חוזר הרמב"ן פעמיים על דעתו כי אין חובה לקבל את אגדות חז"ל בדברים אשר אינם נוגעים להלכה, והוא אף מנמק ומבהיר עמדה זו. ובאמת, כבר דשו רבים בדברי הרמב"ן הללו, ומצינו חבר לדעתו בדעת כמה מן הראשונים ואכמ"ל.

עם זאת, יש מקום לצדד ולומר כי לא באמת סבר הרמב"ן שמותר שלא להאמין בדברי חז"ל, ולא אמר כן אלא לצורך הוויכוח, מאחר וכידוע לא הכל יכולים לירד לעומק סוד האגדות, ובקלות נתלו בהן הנוצרים ותלו בהן בוקי סריקי, כפי שיראה המעיין בפנים, שעיקר טענות הנזירים היו מכח אגדות חז"ל. יבחר הקודא וישפוט בעצמו. ורק אבקש כאן מהקודא שלא ידין אותי על דברים אלו, כי אינני כותב את דברי הרמב"ן ולא הוספתי כלום משלי.

ואשא כפי בתפילה לבורא כל העולמים אשר מידו הברוכה הכל, שלא
תצא תקלה מתחת ידי ושאזכה לכוון לדעתו האמיתית של אדוננו
הרמב"ן. וזכותו של רבינו הגדול תעמוד לי ולזרעי עד ביאת משיח
צדקנו במהרה בימינו.

אברהם דוד ברנד
אופקים
טבת, תשפ"ו

היום הראשון

כללי הוויכוח

א] איתא בסנהדרין (מג, א)¹: "תנו רבנן, ה' תלמידים היו לו לישו. מתאי, נקאי, נצר, ובוני ותודה. אתיוה למתי, אמרו להו, מתי יהרג? הכתיב, מתי אבוא ואראה פני אלקים. אמרו לו אין, מתי יהרג, דכתיב מתי ימות ואבד שמו. אתיוהי לנקאי, אמר להו, נקאי יהרג, הכתיב ונקי וצדיק אל תהרוג (שמות כג, ז). אמרו לו אין, נקאי יהרג, דכתיב במסותרים יהרג נקי (תהלים י, ח). אתיוהי לנצר, אמר להו נצר יהרג, הכתיב (ישעיה יא, א) ונצר משרשיו יפרח. אמרו ליה אין, נצר יהרג, דכתיב ואתה השלכת מקרבך כנצר נתעב (שם יד, יט). אתיוהי לבוני, אמר להו, בוני יהרג, הכתיב בני בכורי ישראל (שמות ד, כב), אמרו ליה אין, בוני יהרג, דכתיב הנה אנכי הורג את בנך בכורך (שם כג). אתיוהי לתודה, אמר להו, תודה יהרג, הכתיב מזמור לתודה (תהלים ק, א), אמרו ליה אין, תודה יהרג, דכתיב זובח תודה יכבדנני (שם ג, כג)".

ואם תאמר, מדוע השיבו החכמים לנוצרים תשובות של הבל? כתב הר"ש², כי אותם תלמידי ישו היו קרובים למלכות, ועל כן היו מוכרחים להשיב על טענות ההבל שלהם. ועל דרך זה אף אני כותב את הדברים שהשבתי על שקריו והבליו של המשומד פראי פול, שהקדיח תבשילו ברכים. ותשובות אלו השבתי בוויכוח שנערך בפני המלך, וחכמיו ויועציו.

¹ הושמט בהרבה מהדורות מאימת הצנזורה. ובוויכוח הרמב"ן שלפנינו נדפסו הדברים בצורה משובשת, וכאן השלמתי על פי חסרונות הש"ס.

² היינו רש"י שם ד"ה יהרוג. ולפנינו הלשון: "ותשובה בעלמא היא מפני האומות שקרוב למלכות היה והיו צריכים להשיב על כל ראיות של הבל שלהם".

ב] אדוננו המלך ציווה עלי להתווכח עם פראי פול בארמון המלוכה בברצלונה, לפניו ולפני יועציו. והשבתי לו, מוכן אני לעשות כמצוותך, אולם בתנאי שיתנו לי לדבר כרצוני ולא יגבילו אותי בדברי. ואני מבקש רשות לזה מהמלך, וכן מהנזיר הבכיר רמון דפינא פורט, וחבריו הנזירים שכאן.

ג] השיב הנזיר רמון: אתה יכול לדבר כרצונך, ובלבד שלא תבזה את הדת הנוצרית!

ד] אמרתי להם: אינני רוצה להתווכח אתכם אלא אם כן תבטיחו לי שאוכל לדבר כרצוני בעת הוויכוח, כשם שאתם יכולים לדבר כרצונכם בעת הוויכוח.

וכולם נתנו לי רשות לדבר כרצוני.

ה] לאחר שקיבלתי רשות זאת, פתחתי ואמרתי: בין היהודים והגויים ישנם ויכוחים רבים בענייני מנהגים ודינים שונים אשר אינם תלויים בעיקר האמונה. אינני מעוניין להתווכח בחצר הנכבדה הזאת בעניינים אלו אשר אין להם סוף. תחת זאת, הבה נדון בדברים יסודיים ועיקריים אשר כל האמונה תלויה בהם, והם יוכיחו גם על שאר הדברים.

ו] ענו כולם ואמרו: יפה אמרת. נתווכח רק על דברים יסודיים בעיקרי האמונה. לאחר מכן סיכמנו שבהתחלה נדבר על עניין המשיח, האם הוא כבר בא, כפי אמונת הנוצרים, או שמא עתיד לבוא כאמונת היהודים. לאחר מכן סיכמנו שנדון האם המשיח הוא אלוה ממש כטענת הנוצרים, או שמא אין הוא אלא בן אדם גמור, ילוד איש ואשה. לאחר מכן נדון האם היהודים הם אלו שמחזיקים בתורה האמיתית ובאמונה הישרה, או שמא הנוצרים הם שמקיימים אותה.

האם ניתן להביא מחז"ל ראייה לנצרות?

ז] פתח פראי פול ואמר, כי יש לו ראייה מהתלמוד שלנו, שכבר בא

המשיח שהנביאים העידו עליו. ואם כן בהכרח אותו משיח הוא אותו האיש ימ"ש.

ח] עניתי ואמרתי, בטרם נדון בראיותיו של פראי פול, אני רוצה להבין איך ייתכן להביא מהתלמוד שלנו ראיה לאמונת הנוצרים.

כי שמעתי שפראי פול מסתובב בפרובנס ובעוד הרבה מקומות, ואומר ליהודים שיש לו ראיה מהתלמוד שהמשיח כבר הגיע. ואני לא מבין איך זה אפשרי. וכי אפשר לומר שחכמי התלמוד האמינו שישו הוא המשיח והוא אלוה כפי טענת הנוצרים? והרי ידוע לכל שישו נולד וחי בימי בית שני, ונהרג עוד לפני חורבן הבית. וחכמי התלמוד חיו כולם אחרי החורבן. וחלקם חיו ימים רבים לאחר מכן. וכל שכן רב אשי שחיבר את התלמוד, שחי ארבע מאות שנה לאחר החורבן. ואם אותם חכמים האמינו שישו הוא המשיח, והדת הנוצרית היא אמת, אם כן מדוע נותרו יהודים נאמנים?

והלא אין חולק כי חכמי התלמוד היו יהודים נאמנים כל חייהם, ואף בניהם ותלמידיהם היו יהודים. ואם האמינו וכתבו כי ישו הוא המשיח והדת הנוצרית אמת, אם כן מדוע לא עזבו את היהדות והתנצרו, כשם שעשה פראי פול בעצמו?

ט] השיב פראי פול ואמר, אתה רק מתחמק מהוויכוח. תשמע מה שיש לי לומר.

י] אמרתי להם, זאת בעיני ראיה ברורה כי אין לפראי פול טענות אמיתיות לטעון. אף על פי כן, אני מוכן לשמוע את דבריו מכיוון שזה הוא רצונו של אדוננו המלך.

ביאור הפסוק לא יסוד שבט מיהודה

יא] התחיל פראי פול ואמר: כתוב בתורה בפרשת ויחי (בראשית

מט, י): "לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבא שילה"³. ושילה הוא המשיח. ואם כן, הרי הפסוק אומר במפורש שתמיד יהיו מלכים משבט יהודה עד שיבוא המשיח שגם הוא יהיה מצאצאיו. ואם כן, היום, שאין ליהודים מלך כלל, הרי זה הוכחה ברורה שהגיע המשיח!

יב] עניתי ואמרתי, יעקב אבינו לא התכוון לומר שבשום זמן בעולם לא תתבטל מלכות יהודה. כוונתו הייתה כי כל עוד תהיה מלוכה בעם ישראל, תהיה ראויה ליהודה. ואם תתבטל המלוכה מעם ישראל בגלל חטאיהם, תחזור לבסוף ליהודה. וישנה ראייה פשוטה לכך, שהלא היו תקופות ארוכות עוד לפני ימי ישו, שהתבטלה המלכות מיהודה. כי היו תקופות שבהן היה מלך על עם ישראל ולא משבט יהודה, והיו תקופות שבהן לא היה בכלל מלך בעם ישראל. שהרי גלו לבבל לאחר חורבן בית ראשון, והיו שם שבעים שנה שבהן לא היה מלך כלל לעם ישראל. וזה היה שנים רבות לפני ימי ישו. וגם בראשית ימי בית שני לא היה בעם ישראל מלך משבט יהודה, פרט לזרובבל ובניו שהנהיגו את העם לתקופה קצרה. ובמשך 380 שנות קיומו של בית שני לא היה לעם ישראל מלך משבט יהודה, והמלכים היו כהנים מבני חשמונאי, או עבדים מבית הורדוס. אך לא מלכים משבט יהודה. וגם בימינו, כאשר אנחנו בגלות, אין לנו מלך כלל, אך המלוכה ראויה ליהודה.

יג] השיב פראי פול: בתקופות שהזכרת, שבהן לא היה מלך לעם ישראל משבט יהודה או שלא היה מלך בכלל, עדיין הייתה לשבט יהודה ממשלה מסוימת. שהלא אמרו בתלמוד (סנהדרין ה, א): "לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי הגליות שבבל שרודין את העם בשבט, ומחוקק מבין רגליו, אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים". אם כן, אף בתקופה שלא היה מלך בעם ישראל, עדיין התקיים הפסוק

³ סוגיית לא יסור שבט מיהודה היא ארוכה ומורכבת גם ללא קשר לנוצרים. עיין בדברי רבינו בפירושו על התורה בפרשת ויחי שם, וכן בספר הגאולה, השער השני. ועיין מה שהארכתי בזה בספרי מאי חנוכה נספח א.

לא יסור שבט מיהודה באמצעות אותם ראשי גליות שהיו בבבל ובני בניו של הלל שלימדו תורה ברבים. אך היום אין לכם היהודים ראשי גליות, ואף אין לכם רבנים סמוכים הראויים להורות. ואין בכם אף אחד שראוי להיקרות באמת "רבי", מכיוון שהתבטלה הסמיכה. ומה שקוראים לך היום "רבי", זו טעות, ואתה משתמש בתואר זה שלא כדין.

ידן השבתי לו בדרך היתול: זה לא שייך לוויכוח שלנו, אבל אתה טועה. משום שהתואר "רבי" אינו תלוי בסמיכה. ואף חכמים שלא נסמכו נקראים בתלמוד בשם "רבי". אבל אני מודה לדבריך כי אינני רבי ואפילו לא תלמיד טוב.

לאחר מכן חזרתי ואמרתי לו: אני אוכיח לך, כי חז"ל לא התכוונו לומר שהפסוק לא יסור שבט מיהודה, מתקיים על ידי ראשי הגליות ובני בניו של הלל. ובאמת גם הם מודים כי כוונת הפסוק היא על מלכות ממש, שלא תתבטל המלכות מיהודה עד ימות המשיח. ואם כן, התקופות שלא הייתה בהן לעם ישראל מלכות ממש, הנן הוכחה לכך שלא ניתן להביא ראיה מכך שאין ליהודה וישראל מלך כיום, שכבר הגיעו ימות המשיח. ואתה לא יודע דינים והלכות, אלא רק קצת אגדות שהתרגלת ללמוד אותן.

ביאור דברי הגמרא הם כדלהלן: מעיקר הדין, אסור לדיין לדון יחידי, אלא אם כן נטל רשות מהנשיא או מהמלך. ועל זה אמרה הגמרא, כי בזמן שאנו בגלות, ואין לנו נשיא ומלך, ניתן לקבל רשות לדון יחידי מראשי הגליות שבבל מכיוון שסוף כל סוף יש להם קצת ממשלה, והם מזרע המלוכה, משבט יהודה.

אך באמת, גם אם תרצה לומר כי לא נחשב שבטלה המלכות מיהודה באותן תקופות בגלל ראשי הגליות שבבל, אין מכאן ראיה כלל לטענתך. שהלא אותם ראשי גליות המשיכו להנהיג את עם ישראל בבבל גם ארבע מאות שנים לאחר מות ישו. אלא הביאור הוא כמו

שהסברתי מקודם, שיעקב אבינו הבטיח ליהודה שתהיה לו מלכות גמורה על כל עם ישראל. ואף על פי כן מלכות זו התבטלה לתקופות ארוכות. כי בזמן גלות בבל לא הייתה מלוכה, ואפילו ראשי גליות לא היו. ובימי בית שני, כאשר שלטו המלכים מבית חשמונאי ומבית הורדוס, גם אז לא הייתה לשבט יהודה שום מלוכה ושלטון, כי השלטון היה בידי המלכים שמינו לתפקידי השררה את אשר ישר בעיניהם.

סוף דבר, מכך שבימינו אין מלכות ליהודה אין כל ראייה שכבר הגיע המשיח. שכבר מצינו שהתבטלה המלכות מיהודה לתקופות שונות. טו] אז התערב בוויכוח הנזיר פירי די גינובא, ואמר: אתה צודק שכוונת הכתוב היא שלא תפסק המלוכה מיהודה לגמרי, אך יכולה להיות הפסקה במלוכה זו.

טז] אמרתי למלך: הנה, הנזיר פירי מסכים עם דברי.

יז] אמר הנזיר פירי: אינני מסכים אתך. לא אמרתי אלא שיכולה המלכות להתבטל מיהודה לזמן קצר, כמו שבעים השנים של גלות בבל, שזה זמן קצר. אבל זה יותר מאלף שנים שאין מלכות ליהודה, וזו ראייה לכך שכבר התבטלה לגמרי המלכות מיהודה והגיע המשיח.

יח] אמרתי לו: אתה חוזר בכך ממה שאמרת מקודם. כי לא שייך לומר לשון "הסרה" (לא יסור), בדבר אשר עתיד לחזור. ועוד, שהלא כבר הראיתי לכם שהיו תקופות ארוכות של מאות שנים בימי בית שני, שבהן לא היה מלך ביהודה. ועוד, בלאו הכי לא ניתן להביא ראייה מהפסוק לא יסור שבט מיהודה, שכן פשוט הדבר שיעקב לא הבטיח ליהודה שיהיה לו שלטון על השבט שלו בלבד, אלא הבטיח לו שיהיה מלך על כל עם ישראל. ומלכות זו התקיימה בימי דוד ושלמה, אך התבטלה מיד לאחר מות שלמה. ומאז לא היה מלך משבט יהודה אשר מלך על כל עם ישראל. ואם כן מוכרח, כי אין כוונת הנביא

לומר שתמיד יהיה מלך ביהודה, אלא שתמיד תהיה ראוייה המלכות להיות אצל יהודה. ומה שבימינו אין מלוכה ביהודה, הוא מכיוון שעם ישראל בגלות ואינם ראויים למלוכה. כי יעקב אבינו לא הבטיח שתמיד יהיה מלך בישראל, אלא הבטיח שכל זמן שיהיה מלך בעם ישראל, ראוי כי אותו מלך יהיה משבט יהודה.

מתי נולד המשיח?

יט] אז חזר פראי פול לטענתו הראשונה, כי יש לו ראיה מהתלמוד שכבר הגיע המשיח. והביא את דברי המדרש איכה רבתי (א, נא): "עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי [מעשה היה באדם אחד שהיה חורש עם פרתו]. געת חדא תורתיה [געתה הפרה]. עבר עלוי חד ערבי, אמר ליה מה את [עבר שם ערבי אחד, שאל אותו מה אתה?] אמר ליה יהודאי אנא [אמר לו יהודי אני]. אמר ליה, שרי תורך ושרי פדנך [התר את שורך ואת המחרשה] אמר ליה למה, אמר ליה דבית מקדשון דיהודאי חרב [לפי שנחרב בית המקדש של היהודים]. אמר ליה מנא ידעת [מהיכן אתה יודע?] אמר ליה ידעית מן געיתא דתורך [לפי הגעיה של שורך]. עד דהוה עסיק עמיה, געת זימנא [תוך כדי שעסק בהתרתו של השור, געה פעם נוספת]. אמר ליה אסר תורך אסר פדנך [קשור מחדש את שורך ואת המחרשה], דאתיליד פריקהון דיהודאי [לפי שנולד המשיח של היהודים]. אמר ליה ומה שמיה, אמר ליה מנחם שמיה. ואבוי [ואביו] מה שמיה, אמר ליה חזקיה. אמר ליה והיכן שרין [והיכן נמצא], אמר ליה בבירת ערבא בדבית לחם יהודה [במקום הנקרא בירת ערבא שבבית לחם]. זבין ההוא גברא תורוי, זבין פדניה, והוה מזבין לבידין דינוקין [מכר אותו אדם את שורו ואת מחרשתו וקנה לבדים שעוטפים בהם את התינוקות]. עלל לקרתא ונפק לקרתא, עלל למדינה ונפק למדינה, עד דמטא לתמן [הלך מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע למקום הילד]. אתין כל כפריא למיזבן מניה [הגיעו כל נשות הכפר לקנות ממנות

לבדים לילדיהן], וההיא אתתא אמיה דההוא ינוקא לא זבנת מניה [אבל אותה אשה אם התינוק לא קנתה ממנו]. אמר לה למה לית את זבנת לבידין דינוקין [מדוע אינך קונה לבדים לבנך?]. אמרה ליה דחשייה קשיי לינוקי [לפי שמזלו של אותו תינוק קשה הוא]. אמר לה למה, אמרה ליה דעל רגלוי חרב בית המקדש [כי בעת לידתו חרב בית המקדש]. אמר ליה רחיצין אנן במריה עלמא דעל רגלוי חרב ועל רגלוי מיתבני [בטוח אני בבורא עולם כי בגללו חרב ובגללו יבנה]. אמר לה את הוי נסיבא ליך מן אלין לבידין דינוקין, ולבתר יומין אנא אתי לביתך ונסב פריעך [קחי לך מלבדים אלו לתינוקך, וכעבור תקופה אבוא אני לגבות את התשלום]. נסבה ואזלה. לבתר יומין, אמר האי גברא איזיל ואיחמי ההוא ינוקא מאי קא עביד [אלך לראות מה עושה אותו תינוק]. אתא לגבה, אמר לה ההוא ינוקא מאי קא עביד [מה עושה בנך?]. אמרה ליה, לא אמרית לך דחשייה קשיי אפילו על רגליה נחשיה [לא אמרתי לך שמזלו קשה, אפילו עת לידתו הייתה סימן רע]. דמן ההיא שעתא אתין רוחין ועלעולין טענוניה ואזלין להון [לאחר שהלכת באו רוחות סערה, נטלו אותו והעיפו אותו הרחק מכאן]. אמר לה, ולא כך אמרית לך דעל רגלוי חרב ועל רגלוי מתבני ולא כך אמרתי לך, כי על ידו חרב הבית ועל ידו עתיד להיבנות]. עד כאן דברי המדרש. ולכאורה מוכח מהם כי המשיח כבר נולד.

כ] עניתי ואמרתי: איני מאמין בהגדה זאת כלל⁴, אבל אדרבה, ממנה יש ראיה לדבריו.

כא] זעק פראי פול ואמר: תראו! הוא כופר בספרים שלהם!

כב] אמרתי: אני עומד בדברי כי אינני מאמין שהמשיח נולד ביום החורבן. ואותה אגדה שהזכרת, או שאיננה אמת או שיש לה פירוש

⁴ עיין להלן אות לט, ועיין גם בהקדמה מה שהערתי בקצרה בדעת הרמב"ן בעניין זה.

אחר בסתרי תורה. אבל לצורך הוויכוח, אקבל אותה כפשוטה, בגלל שיש ממנה ראייה לדברי. כי לפי אגדה זאת, נולד המשיח באותו יום שבו חרב הבית, ואם כן מוכח שהמשיח אינו ישו. שהלא ישו נולד ונהרג שנים רבות לפני החורבן.

כששמע זאת פראי פול, השתתק ולא היה לו מה להשיב.

כג] אז התערב בוויכוח הכומר גילים, שופט המלך, ואמר: נניח כעת את השאלה האם אכן המשיח הוא ישו דווקא. על כל פנים מוכח מדברי אגדה זאת כי המשיח כבר בא. ואתם היהודים מאמינים שעדיין לא בא.

כד] אמרתי לו: כמנהגכם, אתה עונה במרמה. ועל כל פנים אענה לך. באגדה זו לא נאמר כלל שהמשיח בא, אלא רק שנולד המשיח. והרי זה כעין יום לידתו של משה. פשוט הדבר כי ביום שבו נולד משה רבינו לא הייתה הצלה וגאולה לבני ישראל המשועבדים במצרים. ורק כעבור שנים רבות, כשהגיע משה אל פרעה ואמר לו "שלח את עמי", אז הייתה הגאולה. כך גם כאן, היום שבו נולד המשיח אינו נחשב עת הגאולה. רק כאשר יבוא המשיח אל האפיפיור, ראש הכנסייה הנוצרית, ויגיד לו "שלח את עמי", אז תתחיל הגאולה.

יתירה מכך, כל עוד לא החל תהליך הגאולה, הוא כלל אינו נחשב למשיח. כי גם דוד המלך, ביום שבו נולד לא היה משיח ולא מלך, ורק כאשר משח אותו שמואל הנביא למלוכה נהיה למשיח. וגם ביום שבו ימשח אליהו הנביא את המיועד, רק אז יקרא משיח.

פרשת ישכיל עבדי

כה] חזר פראי פול וטען: בישעיהו פרק נב, ישנה פרשה המכונה בשם "פרשת ישכיל עבדי". בפי הנוצרים מקובל לומר, כי פרשה זו מדברת בענייני המשיח, והם סבורים כי בה נרמזו חייו של ישו. האם אתה מסכים עם טענה זו?

כז] אמרתי לו: פרשה זו איננה מדברת כלל בעניין המשיח, אלא על עם ישראל בכללותו אשר מכונים בפי הנביאים בכינוי "עבדי".

כז] אמר פראי פול: אני אוכיח לך, מדברי החכמים שלכם, כי פרשה זו מדברת על המשיח.

כח] אמרתי לו: נכון כי חז"ל הקדושים (ילקוט שמעוני ישעיה רמז תעו) אמרו: "הנה ישכיל עבדי – זה מלך המשיח". אבל מעולם לא אמרו כי המשיח יהרג בידי שונאיו כשם שטוענים הנוצרים. ובשום ספר מספרי היהודים לא תמצא כי משיח בן דוד עתיד ליהרג. אם תרצו אני יכול לפרש לכם את הפרשה הזו בצורה ברורה וישרה, וכך תראו כי אין ממנה כל ראייה לעניין המשיח. אולם הם לא רצו לשמוע⁵.

היכן נמצא המשיח?

כט] חזר פראי פול ואמר, כי בגמרא (סנהדרין צח, א) נזכר ששאל רבי יהושע בן לוי את אליהו מתי יבוא המשיח, והשיב לו שילך לשאול את המשיח עצמו, אשר נמצא ברומא בין החולים. אם כן מוכח שכבר בא המשיח והוא נמצא ברומא. ואם כן הוא ישו, אשר נציגו, האפיפיור, מושל ברומא.

ל] עניתי לו: והלא מכאן מפורש שהמשיח עדיין לא בא. שהרי רבי יהושע בן לוי היה צריך לשאול את אליהו מתי יבוא. ואותו בעצמו שאל מתי עתיד לבוא. אמנם, לפי פשטות הדברים אכן נראה כי המשיח כבר נולד.

לא] אז התערב המלך בוויכוח ואמר: אם אכן נולד המשיח ביום החורבן, הלא חלפו מאז יותר מאלף שנים. ואיך ניתן לומר כי עדיין המשיח לא בא, והוא עדיין בחיים ועתיד לבוא?

⁵ באמת כתב רבינו מאמר מיוחד לביאור פרשה זו, ונדפסה בכתבי הרמב"ן שבהוצאת מוסד הרב קוק, ח"א עמ' שכב.

לב] אמרתי לו: הלא התנינו מראש בינינו, כי אתה, המלך, לא תשתתף בוויכוח. אבל אף על פי כן אענה לך, כי הנה כבר מצינו בימי קדם שחיו אדם הראשון ומתושלח קרוב לאלף שנים. ואליהו וחננוך נלקחו לשמים וחיים כבר יותר מאלף שנים. כי החיים בידי הבורא והוא יכול להאריךם כרצונו למי שיחפוץ.

לג] שוב שאל המלך: והיכן המשיח נמצא היום?

לד] אמרתי לו: עניין זה איננו קשור לוויכוח שלנו, ועל כן לא אענה לך. אולי אם תשלח שליחים לעיר טולדו תמצא אותו שם⁶.

לה] אז נגמר הזמן שהוקצב לוויכוח, והתפזרו כל הנאספים. וקבע המלך כי נחזור וניפגש להתווכח ביום שני הבא.

היום השני

היכן נמצא המשיח - המשך

לז] כאשר הגיע היום המיועד, נקבצו במקום הוויכוח כל אנשי העיר, גוים ויהודים, והתאספו שם כל הכמרים והנזירים. וקם פראי פול להתחיל בדבריו.

לז] אז קמתי אני וביקשתי מהמלך כי יתן לי לדבר. השיב לי המלך: פראי פול ידבר תחילה, מכיוון שהוא התובע ועליך להשיב לטענותיו.

לח] אמרתי למלך: הנח לי להסביר את דעתי בעניין המשיח, ואז יוכל פראי פול להשיב לדברי.

לט] ואמרתי: שמעו כל הנוכחים. פראי פול שאל אותי האם כבר בא

⁶ לא ברור מדוע הציע רבינו למלך לשלוח את השליחים דווקא לטולדו (טוליטולה בלשון היהודים). ייתכן שהיה זה משום שעיר זו שימשה כמרכז חשוב לדת הנוצרית.

המשיח אשר עליו דיברו הנביאים, והשבתי שעדיין לא בא. והביא פראי פול מדרש הכותב כי ביום שחרב בו בית המקדש, בו ביום נולד המשיח. ואמרתי שאינני מאמין בזה, ואדרבה, אגדה זו היא ראייה לדברי. ותמה פראי פול על שאינני מאמין בספרים שלנו. וכעת אסביר את דברי.

דעו, כי יש לנו שלושה סוגי ספרים. הראשון הוא התנ"ך, אשר כולנו מאמינים בו אמונה שלמה. והשני הוא התלמוד, והוא פירוש למצוות התורה. כי יש לנו תרי"ג מצוות, והתלמוד מפרש את כולם היטב. ואנחנו מקבלים את כל מה שכתוב בו בפירוש המצוות. ויש לנו ספר שלישי הנקרא מדרש, והוא מלשון דרשה. והרי זה כמו שיעמוד אדם אחד וידרוש, ואדם אחר יכתוב את דרשתו. ומי שיאמין במדרש זה מה טוב, ומי שלא, לא יזיק.

ובאמת יש לנו חכמים שכתבו שהמשיח לא ייולד עד סמוך לעת הגאולה. ועל כן אינני מאמין שכבר נולד המשיח. ועוד אנו מכנים את ספרי המדרש "הגדה", רוצה לומר שאינם אלא סיפור דברים שאדם אחד מגיד לחברו.

ואף על פי כן, לצורך הדיון אני מקבל הגדה זו כמות שהיא, משום שהיא ראייה מפורשת כי ישו שלכם אינו המשיח, משום שהוא בוודאי לא נולד ביום החורבן. ועתה אדוני המלך, הקשית לי היאך יכול אדם לחיות אלף שנים. וכעת אענה לך תשובה ראויה. כי הנה אדם הראשון חי אלף שנים פחות שבעים שנה. ובכתוב מפורש כי מת בשל חטא עץ הדעת, ואם לא היה חוטא היה חי לעולם. והנה, הן הנוצרים והן היהודים מסכימים כי לעתיד לבוא יתבטל עונש חטא עץ הדעת, ויחיו כולם לעולם. אמנם, המשיח עצמו בטל ממנו כבר עכשיו עונש זה, ועל כן הוא חי כבר יותר מאלף שנים.

מ] ועוד שאלת אותי אדוני המלך, היכן נמצא המשיח כעת. והלא מפורש בפסוקים, כי קודם שחטא נמצא אדם הראשון בגן עדן,

ולאחר החטא גורש ממנו. ואם כן, המשיח, שהוא פטור מעונש אדם הראשון, נמצא גם כיום בגן עדן. וכן אמרו חכמינו בכמה מקומות.

מא[ת] שאל המלך: והלא בגמרא הנזכרת אמרו שהמשיח נמצא ברומא?

מב[י] השבתי לו: לא אמרו שהמשיח נמצא ברומא באופן קבוע, אמנם היה ברומא באותו יום שבו פגש אותו רבי יהושע בן לוי. והטעם שנמצא באותו יום ברומא, אינני רוצה לומר אותו כאן (והטעם שהסתרתי מהם, הוא משום שהמשיח יעמוד ברומא עד שיחריב אותה ואחרי זה אמרתי זאת למלך באופן פרטי).

האם התבטל חטאו של אדם הראשון?

מג[ן] חזרתי ושאלתי: האם אתם מודים כי לעתיד לבוא יתבטל חטאו של אדם הראשון?

מד[ן] השיבו המלך ופראי פול: כן, אנחנו מודים בכך. אולם לא בצורה שאתה מבין זאת. שאנחנו סוברים כי מאז ימי חטאו של אדם הראשון, נידונו כל בני האדם להיכנס לגיהנום. ובימיו של ישו בטל עונש זה ויצאו מהגיהנום.

מה[ן] עניתי להם: אצלינו אומרים, הרוצה לשקר ירחיק עדותו. בפסוקים התבארו עונשים רבים אשר בהם נענשו אדם וחווה בעקבות חטא עץ הדעת; ארורה האדמה בעבורך, קוץ ודרדר תצמיח לך, בזעת אפך תאכל לך, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. וכן באשה נאמר הרבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים. וכל הקללות הללו, בין אלו שנאמרו באיש ובין אלו שנאמרו באשה, עודן קיימות עד ימינו, ולא השתנה כלום מאז שהגיע המשיח שלכם. ורק אותה קללה שאינה נזכרת כלל בפסוקים, הקללה שכל בני האדם יכנסו אל הגיהנום, קללה שלא ניתן להוכיח שהייתה קיימת אי פעם, ובאותה מידה לא ניתן להוכיח שאכן בטלה, דווקא עליה אתם אומרים שהיא בטלה!

ועוד, כיצד ניתן לומר שישבו כל אבותינו הצדיקים בגיהנום בגלל חטא אדם הראשון? והלא עניין הגיהנום הוא עונש לנשמה ולא לגוף. והנה, נשמתי שלי הנה מהקב"ה, כשם שנשמתו של פרעה, לצורך העניין, הנה מהקב"ה. ואם כן, אם חטא אבי שלי, אין זה אומר שנשמתי צריכה להיכנס לגיהנום בעבור כך. כי מה עניין נשמתי לנשמת אבי? אולם עונשי הגוף, בהם ניתן לומר בצדק כי בשל חטאו של אבי, ייענש גופי שלי. שהלא גופי הגיע לי מאבי ומאמי, ומכיוון שהם היו בני תמותה, אף אני נגזר עלי להיות בן תמותה.

ראיות נגד הדת הנוצרית

מ[ן] עמד פראי פול ואמר, יש לי ראייה שכבר הגיע המשיח.

מ[ן] אמרתי: אדוני המלך, קודם כל הקשב לי מעט. משום שעליך לדעת ואין אנו עומדים בדתנו ומקיימים את מצוותינו בגלל המשיח. שהלא כאשר אנו מקיימים את מצוותינו בגלות, בעינוי ושעבוד כאשר כל העמים מחרפים אותנו, שכרנו גדול על כך מאוד. אך לעתיד לבוא כאשר ימשול מלך ישראל בנו ובכל העמים, הלא על כרחנו נקיים את התורה והמצוות, ועל כן השכר על כך לא יהיה גדול כל כך.

ועיקר המחלוקת שבין היהודים ובין הנוצרים אינו בגלל שאתם אומרים שכבר בא המשיח, אלא מכיוון שאתם אומרים דבר שעבורנו הוא כפירה נוראה בעיקרי האמונה. ובאמת, אדוני המלך, אתה נוצרי והוריק נוצרים, וכל ימיך שמעת כמרים מספרים על לידת ישו. ומרוב פעמים שהלעיטו את מוחך בהבלים אלו, נתיישבו הדברים על לבך. אך באמת מדובר בעניין שהשכל אינו מקבל אותו והטבע אינו מאפשר אותו. והנביאים מעולם לא אמרו דבר כזה.

וכי כיצד יתכן לומר, כי מי שברא את השמים והארץ וכל אשר בו,

חזר והתגשם בבטן אשה אחת ושוב נולד כתינוק קטן, ולאחר מכן נמסר בידי שונאיו אשר שפטו אותו משפט מות והמיתו אותו, ולאחר כל זה חזר למקומו במרומים? שוב יהודי אינו יכול לסבול הבלים מעין אלו, וגם שום אדם בעל שכל. ולחינם תדברו את כל דבריכם, משום שדבר זה הוא עיקר מחלוקתנו. אך נוכל לדבר על המשיח מכיוון שזה רצונכם.

[מח] בעניין המשיח, האם אתה מאמין שכבר בא?

מט] אמרתי: לא, אני יודע ומאמין שלא בא. ואין עוד אף אדם שחשבו עליו שהוא משיח מלבד ישו. ואינני יכול להאמין שישו היה המשיח, שהלא הנביא אומר על המשיח; "ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ" (תהלים עב, ח), וישו בחייו לא היה מלך ולא מושל, ואדרבה, לפי הסיפורים שלכם אויביו רדפו אחריו והוא נאלץ להתחבא מהם, ולבסוף נפל בידם ולא הצליח להציל את עצמו. ואיך ישיע את כל העולם?

ואף לאחר מותו, לא הייתה לישו ולתלמידיו מלוכה, כי לא בזכותו שלטו הרומאים בעולם. ועוד קודם שהתנצרו הרומאים והחלו להאמין בו, כבר שלטה רומא ברוב העולם. ואדרבא, לאחר שהחלו הרומאים להאמין בו, שקעה קרנם והפסידו במלחמות רבות, וחלקים גדולים מממלכתם אבדו. וכיום המוסלמים מאמיני מוחמד יותר חזקים מהם ומולכים על ממלכות גדולות יותר.

ועוד ראייה שישו אינו המשיח, שכן הנביא אומר שבימות המשיח לא יהיו עוד מלחמות (ירמיה לא לג). והנה, מאז שבא ישו לעולם רק התרבו המלחמות, והעולם כולו מלא בחמס ושוד. והנוצרים עצמם שופכי דמים יותר מכל שאר האומות האחרות. וכמה יהיה קשה לך, אדוני המלך, ולחיילך, אם יותר לא יהיו מלחמות בעולם.

ועוד אמר הנביא על המשיח (ישעיה יא, ד); "והכה ארץ בשבט

פיו". ובמדרשי ההגדה שפראי פול אוהב לצטט ביארו שהמשיח ידכא עמים תחתיו בכוח פיו בלבד; "אומרים למלך המשיח מדינה פלונית מרדה בך, אומר יבוא הגובאי ויחריב אותה, אמרו לו אפרכיה מרדה בך, אומר יבא ערוב ויכלה אותה" (מדרש תהלים פ"ב). ואתם, הנוצרים, עבדי ישו, וכי אתם מסוגלים להילחם באויביכם באופן זה? והלא אתם נזקקים לסוסים ולוחמים, ולפעמים כל זה לא מספיק לכם. ויש לי עוד הרבה ראיות להביא לכם מדברי הנביאים, כי ישו אינו המשיח.

נ] צעק פראי פול ואמר: ככה הוא תמיד עושה, מאריך בדברים בלי סוף, ואני יש לי שאלות לשאול!

נא] אמר לי המלך: שתוק ותן לו לשאול. אז שתקתי.

המשיח גבוה ממלאכי השרת

נב] אמר פראי פול: אמרו החכמים שלהם במדרש (ילקוט שמעוני ישעיה רמז תעו) על המשיח: "ירום ונשא וגבה מאד, ירום מאברהם ונשא ממשה, וגבה ממלאכי השרת". הרי שהמשיח גדול יותר מהמלאכים. ולא ניתן לפרש דבר זה אלא רק על ישו.

נג] אמרתי לו: באמת חז"ל אומרים כן על כל הצדיקים, שהם גדולים יותר ממלאכי השרת (סנהדרין צג, א). ומשה רבינו אמר למלאך כי אין לו רשות לעמוד במקום שהוא יושב (ספרי נצבים פסקא שח). ואף על כלל ישראל אמרו (חולין צא, ב): "חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת".

אך באמת כוונת המדרש היא כי המשיח גדול יותר מאברהם וממשה ומהמלאכים, בעניין השתדלותו על הגאולה. כי אברהם אבינו דרש לכל האומות על אמונת השם, ולא פחד מאיש. והתעמת עם נמרוד ולא חשש ממנו. ומשה רבינו נעמד לבדו מול פרעה הגדול והרשע

והדרש ממנו שישחרר את עמו. ומלאכי השרת עצמם מזדרזים כל העת לקרב את הגאולה. אמנם, המשיח יעשה יותר מכל אלו, ויבוא אל העיר רומא ויאמר לאפיפיור שלח את עמי ויעבדוני. ויעשה בהם אותו ומופתים שלא נראו מעולם. ואם תרצה, אבאר לך את כל דברי המדרש. אך הוא לא רצה.

המשיח קיבל על עצמו ייסורים

נדן עוד הביא פראי פול הגדה שאומרת, כי המשיח מתפלל על עם ישראל שימחל להם הקב"ה על עוונותיהם, ומקבל עליו ייסורים לשם כך. אבל הוסיף ואמר, כי הוא מקבל על עצמו ייסורים אלו בתנאי שתהיה תחיית המתים בימיו. ולא על מתי אותו דור בלבד, אלא על כל המתים מימות אדם הראשון. ואפילו כל אלו שהושלכו בים וטבעו ואכלו אותם הזאבים והחיות⁷. וייסורים אלו הם הייסורים שקיבל על עצמו ישו.

נהן עניתי לו: אוי לה לאותה בושה. וכי ישו עשה דבר מכל הדברים הנזכרים? וכי החיה מתים? ועוד, עצם העובדה שהוא מתפלל ומפציר כך מורה כי אין הוא אלא אדם בלבד. ואמנם, מצינו במדרש (ילקוט ישעיה רמז תעו) כי המשיח סובל ייסורים, אבל אותם ייסורים אינם אלא הצער שהוא מצטער על עמו הסובלים בגלות ואין לאל ידו להושיע.

ביאור נבואת דניאל

נון פתח ואמר פראי פול: הנה כתוב בדניאל (ט, כד-כז): "שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלה הפשע ולהתם חטאת ולכפר עון ולהביא צדק עולמים ולחתום חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים. ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח

⁷ אינני יודע מה המקור לאגדה זאת. ייתכן שמדובר במדרש קדום שאבד, אך ייתכן גם שמדובר בהמצאה של פראי פול.

נגיד שבועים שבעה ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים. ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא ורצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שוממות. והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם".

רואים אנו כי לאחר "שבועים שבעים", יבוא "קדש קדשים". והנה, שבעים כפול שבע, יוצא 490 שנים. הוצא מהן 420 שנים שעמד בית המקדש השני על תילו, ועוד 70 שנים של גלות בבל, ולאחר מכן קודש קודשים - המשיח.

נזן השבתי לו: והלא ישו היה שנים רבות קודם לכן. ולפי החשבון שלנו הוא חי 200 שנים קודם החורבן, שהוא כמעט 30 שבועים פחות מחשבון זה. ולפי החשבון שלכם שנולד שבעים שנה קודם החורבן, עדיין חסרים יותר מעשרה שבועים מהחשבון.

נח[השיב הוא: אולם איך תפרש את הכתוב: "ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עם משיח נגיד".

נט[השבתי לו: גם זאת טעות מפורסמת. כי כוונת הכתוב היא לחלק את 490 השנים שניבא דניאל נבואה זו, וכך הוא פירושה של פרשה זו: שבעה שבועים (היינו שבע שנים) עד בוא המשיח, שהוא זרובבל שהוציא את בני יהודה המשועבדים בכבל והביא אותם חזרה אל ארץ ישראל. וזה הוא "ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד שבועים שבעה".

ולאחר מכן יחלפו עוד שישים ושנים שבועים (62 שנה) "תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ", היינו שבהם יבנה זרובבל את בית המקדש השני. ועוד שבע אחד וחצי השבוע (שנה וחצי) שיגביר ברית לרבים. זה הוא פירוש הנבואה הזאת. ואתה יכול לנסות לפרש אותה באופן

אחר לפי שיטתך, אך לא תצליח, כי אתה אינך בוש לדבר בדברים שאתה לא מבין בהם.

ס] תמה פראי פול: ואיך ניתן לומר שהפסוק מכנה את זרובבל בשם "משיח"?

סא] השבתי לו: והלא גם כורש נקרא "משיח" (ישעיה מה, א). ועל אברהם יצחק ויעקב נאמר (תהלים קה, טו) אל תגעו במשיחי. ולכן מכונה כאן זרובבל גם בתואר "נגיד" משום שלא היה מלך, אלא נכבד בעמו. ואני יכול לפרש את כל הנבואה הזאת באריכות אם אתם מעוניינים לדעת וללמוד ויש לכם לב להבין.

ובאמת אני אומר לפי אדוננו המלך כי בכל פרשה זאת אין רמז כלל לגאולה העתידית, וגם בכל ספר דניאל, פרט לסוף הספר שם נרמזה הגאולה. וכך נאמר שם (דניאל יב, יא): "ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים". ואפרש פסוק זה, אף על פי שליהודים היושבים כאן יהיה קשה לשמוע את הדברים.

הכתוב אומר כי מעת שהוסר התמיד, היינו בוטל קרבן התמיד, ועד שיתן השיקוץ משומם, היינו עד שאותו שיקוץ שהסיר את התמיד והחריב את בית המקדש יהיה שממה, יעברו אלף ומאתים ותשעים שנים. כי "ימים" הנזכרים כאן הם שנים, כעין שמצינו (ויקרא כה, כט); "ימים תהיה גאולתו", וכן מצינו (שמות יג, י); "ימים ימימה", וכן (בראשית כד, נה); "ימים או עשור".

ואחר חשבון זה, הוסיף דניאל ואמר (שם פסוק יב): "אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמישה". אם כן נוספו ארבעים וחמש שנים על החשבון הראשון של אלף מאתים ותשעים שנים. והסיבה לחלוקה בין שני חשבונות אלו, הוא משום שלאחר אלף מאתים ותשעים שנים יבוא משיח צדקנו וישמיד את שונאינו מן העולם, ולאחר מכן יקבץ את נדחי ישראל ויביאם לאדמתם. ויהיו

ארבעים וחמש שנים על אדמתם בהשקט ובטח עד הגאולה הסופית.

והנה, מיום שחרב בית מקדשנו ועד עתה חלפו אלף ומאה ותשעים וחמש שנים, ואם כן נותרו עוד תשעים וחמש שנים עד היום שבו עתיד להתגלות משיח צדקנו, ואנו מקווים שאכן יגיע הגואל בזמן הזה, משום שזה הוא פרוש הגיוני ונכון⁸.

משמעות המילה "ימים"

סב] אמר פראי פול: אתה אומר ש"ימים" הנזכרים כאן הם שנים. ויש לי ראייה מהמדרש לא כן. שאמרו במדרש (ילקוט שמעוני הושע רמז תקיח): "אילין יומיא יתיריא מה אינון, אלו ארבעים וחמשה יום שהגואל נכסה מהם, מה משה הגואל הראשון נגלה ונכסה מהם, אף הגואל האחרון יתגלה ונכסה מהם". וממה שדימו חכמים את ארבעים וחמש הימים הנזכרים כאן לארבעים וחמש הימים של משה רבינו, מוכח שהם ימים ממש ולא שנים.

סג] השבתי לו: המדרש תפס את לשון הכתוב "ימים", וכנגדם הביא מקום נוסף שבו נזכרו ארבעים וחמש יום. אך כאן מדובר בימים ממש וכאן בשנים.

סד] אמר פראי פול: כל יהודי בעולם יסכים אתי ש"יום" פירושו יום ממש, והוא משנה דברים כרצונו.

סה] וצעק פראי פול למלך וביקש שיביאו יהודי מבחוץ לשאול אותו.

⁸ הרמב"ן כאן לשיטתו (ספר הגאולה שער ד), כי בימינו אין איסור חישוב קיצין. אמנם, על פי דברי הרמב"ן, צריכה הייתה הגאולה לבוא בשנת ה' אלפים קי"ח, ולא זכינו לכך בעוונותינו הרבים. אך כבר כתב רבינו בספר הגאולה שם: "אין אצלנו בו דבר ראוי לגזור עליו גזרה אמתית ולאמר בו מאמר חלוט שהוא ככה, כי אין אנו נביאים לאמר כן בסודות האלקים, אבל אנחנו מקוים אל הזמן שיבא".

ויצאו שליחי המלך החוצה והביאו את היהודי הראשון שמצאו. ושאלו אותו: מה משמעות המילה "יום" בלשונכם? והשיב: דיאה, דהיינו בספרדית "יום".

סו] השבתי: אדוני המלך, היהודי הזה חכם יותר מפראי פול, אבל לא ממני. שבאמת מצינו מקומות שבהם יום הוא כפשוטו, יום אחד מסוים, כגון "ביום הכותי כל בכור" (במדבר ג, יג). אך כאשר אומר הכתוב "ימים", כוונתו לשנים. והסיבה שאמר זאת דניאל בלשון זאת, הייתה כדי לסתום את הדברים שלא יהיו גלויים לכל, כפי שאמר לו המלאך (יב, ד): "סתום הדברים וחתום הספר עד עת הקץ ישוטטו רבים ותרבה הדעת".

סז] אז התערב בוויכוח הנזיר ארנאל די שיגורה ואמר: ראו כי הירונימוס, החכם הנוצרי אשר תרגם את התנ"ך ללטינית, פירש כאן כי "ימים" היינו "ימי העם".

סח] שמחתי בדבריו ואמרתי: אתם יכולים לראות שאפילו הירונימוס מודה כי ימים כאן אינם ימים כפשוטו בשאר המקומות ולכן פירש כן. ואני חושב שכוונתו היא כמו שאמרתי, ש"ימים" הם שנים. ולכן קרא להם "ימי העם". כי בלשון העם "ימים" הם שנים.

המשיח נכנס אל גן עדן בחייו

סט] חזר פראי פול ואמר: הנה חכמיהם של היהודים אמרו שהמשיח נכנס אל גן עדן בחייו, משום שראה את אבותיו עובדים עבודה זרה, ולכן פרש מדרכם. ולקח אותו הקב"ה וגזז אותו בגן עדן (עיי' דרך ארץ זוטא סוף פ"א).

ע] לעגתי עליו ואמרתי כי מכאן יש ראייה ברורה שהמשיח אינו ישו, אלא הוא אדם גמור שאבותיו עובדי עבודה זרה, והחזיק לו הקב"ה טובה על כך שפרש מדרכיהם ולא עבד עבודה זרה כמותם. וכי ניתן לומר כן על מי שהוא, לטענת הנוצרים, אלוה ממש.

לקחתי ממנו את הספר והתחלתי להקריא מתחילת הקטע, שם נאמר שארבעה עשר⁹ נכנסו בחייהם לגן עדן, וביניהם מונה את המשיח, וגם את סרח בת אשר ובתיה בת פרעה. ולפי דבריכם שהמשיח הוא ישו, וכי הוא נמצא בגן עדן יחד עם הנשים? והלא בשמים כסאו והארץ הדום רגליו.

עא] אז נעמד המלך כדי להראות שתם זמן הוויכוח ליום זה, וכולם קמו אחריו והלכו.

היום השלישי

האם עתיד המשיח למות?

עב] ביום השלישי לוויכוח, הורה המלך כי הפעם יערך הוויכוח בצנעה, בארמונו. פראי פול התחיל לדבר דברי הבל ללא טעם, ואז אמר: אני אביא לכם ראיה מחכם גדול של היהודים, אשר לא היה להם כמותו מזה ארבע מאות שנה, ושמו משה המצרי – הרמב"ם. והוא אומר שהמשיח ימות, וימלוך בנו אחריו. וזה סותר את מה שאמרת שהמשיח לא ימות ככל שאר אדם. וביקש שיביאו לו רמב"ם ספר שופטים.

עג] אמרתי להם: בספר שהזכרת לא כתוב כן בכלל, אבל אני מודה שאכן יש מרבתינו שסוברים כן. שיש הסוברים שהמשיח נולד ביום החורבן ויחיה לעולם. ויש הסוברים שיולד קרוב לעת הגאולה ויחיה שנים רבות, ולאחר מכן ימות בכבוד וינחיל כתרו לבנו. וזו גם דעתי שלי.

עד] והביאו רמב"ם ספר שופטים, וחיפש שם פראי פול את דבריו אך

⁹ כך בדברי הרמב"ן שלפנינו. אמנם, במסכת דרך ארץ נזכרים רק שבעה.

לא מצא. לקחתי את הספר מידי וחקראתי מתחילת פרק יא: "המלך המשיח עתיד לעמוד להם לישראל ובונה בית המקדש ומקץ נדחי ישראל"¹⁰.

עה] התערב בוויכוח הנזיר ארנאל די שיגורה ואמר: הספר הזה משקר.

עו] אמרתי להם: מקודם אמרתם שהוא חכם גדול שלא היה כמותו ארבע מאות שנה, וכעת אתם אומרים שהוא משקר?

עז] גער המלך בנזיר די שיגורה ואמר לו: אין ראוי לבזות את החכמים. עח] ואמרתי: הוא לא משקר, ואני אוכיח מהתורה והנביאים שכל מה שאמר הוא אמת. שהמשיח צריך לקבץ את כל נדחי ישראל, וישו לא קיבץ איש. והמשיח צריך לבוא בזמן שישראל בגלות, והוא נולד ומת בזמן שבית המקדש עדיין קיים. והמשיח צריך לבנות את בית המקדש בירושלים, וישו לא עשה כן. והמשיח צריך למשול בכל העמים, וישו לא משל אפילו על עצמו.

הקראתי להם את כל פרשת והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה (דברים פרק ל), וסיום הפרשה הוא: "ונתן ה' אלקיך את האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך". ואויביך הם הנוצרים, ושונאיך הם המוסלמים, שתי האומות אשר רודפות אותנו. לפראי פול לא היה מה לענות, וכולם קמו והלכו.

היום הרביעי

הרמב"ן אינו מעוניין להמשיך בוויכוח

עט] למחרת ביום הרביעי לוויכוח, נערך הוויכוח שוב בהיכל המלך.

¹⁰ ולפנינו הוא בשינוי קצת, עיין שם.

והמלך עצמו ישב על כסאו. ונכחו במקום עוד כמרים רבים ובני אצולה. ומרחבי העיר באו הרבה מפשרי העם.

[פ] אז אמרתי למלך כי אינני מעוניין להמשיך בוויכוח.

[פא] שאל המלך מדוע.

[פב] השבתי: הנה יש כאן אנשים רבים, וכולם פנו אלי וביקשו שאחדל מהוויכוח, כי הם יראים מאוד מהמסיתים נגד היהודים. וגם גדולי הכמרים ביקשו ממני שאפסיק לדבר, וגם בני אצולה רבים מבני ביתך אמרו לי כי אני עושה רעה לדבר נגד דתם. וגם פירא די גינובא ראש הנזירים אמר לי שאין הדבר טוב. וגם מפשרי העם רבים אמרו לאחי היהודים שלא אעשה זאת.

כאשר שאל המלך אם אמת נכון הדבר, גמגמו כולם וביקשו שאמשיך בוויכוח. והתארכה השעה בנושא זה, ולבסוף אמרתי שאני מסכים להמשיך בוויכוח, אולם הפעם אני אשאל את פראי פול שאלות והוא יענה לי, מאחר ובשלושת הימים הקודמים הא זה ששאל אותי.

[פג] אולם המלך לא הסכים ואמר, אף על פי כן, גם היום אתה תענה לשאלותיו. והסכמתי.

האם המשיח הוא אדם?

[פד] עמד פראי פול ושאל: המשיח שעתיד לבוא, האם הוא איש גמור?

[פה] השבתי לו: מלכתחילה סיכמנו כי לאחר שנדבר האם אכן המשיח בא כמו שאתם אומרים, נשוב ונדבר האם המשיח הוא אלוה או בן אדם. והנה, אתה לא הצלחת להוכיח שהמשיח אכן בא, כי סתרתי את כל ראיות ההבל שלך. ואם לא תביא ראיה חדשה, הרי אני ניצחתי בנידון זה. ואם לא תודו שניצחתי, אני מוכן להביא ראיות נוספות לדברי. ומכיוון שהוכחתי שישו אינו המשיח, אם כן אין יותר טעם להמשיך לדון במשיח העתיד לבוא מה יהיה.

פז] חכמי השופטים שהיו שם הסכימו שאני צודק.

פז] אולם המלך אמר, על כל פנים תענה לו.

פח] השבתי להם: באמת המשיח יהיה איש גמור, כמוני, אשר ייוולד מאיש ואשה. ויהיה מצאצאי דוד המלך כפי שכתוב (ישעיה יא, א) "ויצא חוטר מגזע ישי", ואומר (בראשית מט, י); "עד כי יבא שילה", והוא מלשון שליה. לרמז כי המשיח ייוולד כשאר כל בני האדם. ואם היה ישו אלוה כדבריכם, אינו ראוי להיות המשיח.

ביאור מזמור לאדוני שב לימיני

פט] שאל פראי פול: הנה כתוב בתהלים (קי, א): "לדוד מזמור לאדוני שב לימיני". מי זה שעליו אומר דוד המלך "אדוני", מלבד הא-ל, וכי היאך יכול אדם לשבת על יד הא-ל?

צ] אמר המלך: הוא שואל היטב, כי אם היה המשיח איש גמור מזרעו של דוד, היאך יקרא לו דוד "אדוני". ואם היה לי בן או נכד לא הייתי קורא לו "אדוני" אפילו אם היה מושל בכל העולם. ואדרבא, הייתי רוצה שיקרא הוא לי אדוני וינשק את ידי. ומכאן מוכח שהמשיח אינו איש ככל האנשים מזרע דוד המלך.

צא] הסתכלתי על פראי פול ואמרתי לו: וכי בגלל השאלה הזאת המרת את דתך, ושכנעת את המלך לאסוף את חכמי היהודים ולהתווכח על זה? וכי נראה לך שלא שמענו על שאלה זאת עד עכשיו? אין נער אחד שלא שואל את היהודים שאלה זאת, שהיא ישנה מאוד.

צב] אמר המלך: בכל זאת, תענה עליה.

צג] אמרתי: את מזמורי התהלים חיבר דוד המלך ברוח הקודש, וחיבר אותם כדי שהלויים יזמרו אותם לפני מזבח השם. ודוד עצמו לא יכול היה לזמר מזמורים אלו בבית המקדש, משום שהוא היה משבט יהודה ולא משבט לוי, ואסור לו מדין תורה לשורר בבית המקדש.

ומכיוון שכך, שדוד חיבר מזמורים אלו כדי שישירו אותם אחרים, צריך היה לחבר אותם בלשון שהלויים יכולים לומר. ואם היה אומר "נאום ה' לי", היו הדברים שקר, כי הקב"ה לא אמר את הדברים לאותו לוי אלא לדוד המלך. לכן היו הלויים משוררים: "נאום ה' לאדוני" – לדוד.

והטעם שאמר דוד "שב לימיני", לומר שהקב"ה יגן עליו ויציל אותו מכל אויביו. וכן היה כנודע, שדוד הרג שמונה מאות אנשים בפעם אחת (שמואל ב כג, ח). וכי ישנו אחד מכל הגיבורים שלך, אשר יכול לעשות כן? אין זאת אלא שהקב"ה סייע לו ועמד לימינו, וזאת היא ימין הא-ל. וכן מצינו שאמר דוד (תהלים יח, לו): "וימינך תסעדני". וכן אמר (קייח, טו-טז): "ימין ה' עושה חיל ימין ה' רוממה". וכן במשנה רבינו נאמר (ישעיה סג, יב): "מוליך לימין משה זרוע תפארתו". וכן נאמר במפלת פרעה (שמות מו, ו): "ימינך ה' תרעץ אויב".

אמנם, במקום זה נראה שהפירוש הוא כן כפי שאמרת, שהדברים נאמרו על דוד המלך ועל המשיח היוצא מזרעו ויושב על כסאו. וביאור העניין, כי הדברים שאירעו עם דוד יקרו גם עם המשיח. כי ימינו של הקב"ה עזרה לדוד עד שגבר על כל אויביו סביבו, וגם למשיח יעזור הקב"ה עד שיכבו את כל האומות ששעבדו את עמו וכפרו במלכותו. וחלקם (כמו הנוצרים) אף עשו משיח אחר במקומו. ובאמת ראוי לשורר את המזמור הזה בבית המקדש בימי דוד המלך והמשיח בנו, כי הוא מדבר על כסא מלכותו של דוד.

צד] אמר פראי פול: איך הוא יכול לומר דבר כזה? והלא החכמים שלהם כתבו במפורש שהדברים כפשוטם המשיח יושב לימין הא-ל. והקריא מתוך ספר (ילקוט שמעוני תהלים רמז תתס"ט), כי לעתיד לבוא הקב"ה מושיב משיב את המשיח לימינו ואת אברהם לשמאלו.

צה] אמרתי: גם זה ראיה לדברי, כי עיקר המזמור מדבר על דוד המלך

וקצתו מדבר על המשיח. ובקשתי שיביאו לי את הספר ונתנו לי אותו.

צון הסתכלתי בספר ואמרתי: ראו כיצד הוא מסלף את הדברים ומעוות את מה שכתוב. שכאן כתוב כי לעתיד לבוא הקב"ה מושיב את המשיח לימינו ואת אברהם לשמאלו, ופניו של אברהם מתכרכמות, ואומר בן בני יושב לימינו של הקב"ה ואני לשמאלו. ואם כן מפורש כי אין המשיח אלוה, וישו אינו משיח כלל. כי אם היה המשיח אלוה, מדוע אברהם מתבייש מכך שהוא יותר מכבוד ממנו?

כמו כן, מדוע אברהם מכנה את המשיח "בן בני" ולא "בן בתי", והלא לפי דבריכם לישו אין אב והוא אלוה בעצמו. וכן מוכח כי אין הבדל בין אברהם לבין המשיח ושניהם אנשים גמורים. וכן מוכח ממה שכתוב כי יקרה כל זה לעתיד לבוא. והחכמים שכתבו כן חיו חמש מאות שנים לאחר ישו, ואף על פי כן כתבו שכל זה יקרה לעתיד לבוא. אבל פראי פול בחר לצטט מתוך המדרש רק את הקטע שמועיל לו ואינו מתבייש בכך.

הריני כיוצא בכם

צז] הביא פראי פול את דברי המדרש (ילקוט שמעוני פר' בחוקותי רמז תרעב): והתהלכתי בתוכם, משלו למה הדבר דומה, למלך שיצא לטייל עם אריסו בפרדסו והיה אותו אריס מיטמר [מתחבא] מלפניו. אמר לו המלך, מה לך ליטמר, הריני כיוצא בך. כך עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא בגן עדן, וצדיקים רואים אותו ומזדעזעין מלפניו. והקב"ה אומר להם מה לכם מזדעזעין מלפני, הריני כיוצא בכם. ומכך שאמר הקב"ה הריני כיוצא בכם, מוכח שעתיד הוא להיות איש כמותם.

צח] אמרתי: אם הוא היה מבין היה יודע שכל מה שהוא מביא רק מוכיח כנגדו. שהרי מעשה זה עתיד להיות לעתיד לבוא בגן עדן. וישו מעולם לא היה בגן עדן ולא טייל עם הצדיקים. והמדרש הזה אינו אלא משל, כמו המשל שהביא בתחילת דבריו.

וביאור המשל הזה הוא כי הצדיקים בעולם הזה אינם מבינים את הנבואה ואינם יכולים לחזות בזיו פניו של הקב"ה. ואפילו משה רבינו בתחילת נבואתו הזדעזע. אבל לעתיד לבוא, שיהיו נפשות הצדיקים נקיות מכל חטא וכיעור, תהיה להם רשות להסתכל באספקלריה המאירה כמו משה רבינו שנאמר בו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. וזה מה שאמר הריני כיוצא בכם, היינו על דרך משל, כי לא יהיו יראים מפני הקב"ה כשם שאינם יראים זה מזה. והוא מלשון "כאשר ידבר איש אל רעהו", שהלא אף כאשר דיבר הקב"ה עם משה לא היה רעהו ממש בוודאי, וזו היא לשון חכמים. וכעין שמצינו (בראשית ג, ה): "והיתם כאלקים". וכן הוא אומר (שם כב); "האדם היה כאחד ממנו". וכן (זכריה יב, ח); "ובית דוד כאלקים". ואין הכוונה שיהיו דומים להקב"ה ח"ו.

ורוח אלוקים – רוחו של משיח

צט"ט טען פראי פול, כי הנה בבראשית רבה (ב, ה) מצינו: "ורוח אלקים מרחפת על פני המים, זה רוחו של משיח". אם כן מוכח כי המשיח הוא "רוח אלוקים".

ק] אמרתי לו: אוי ואבוי לו לאדם שאינו יודע כלום וחושב שהוא חכם גדול. כי הנה באותו מדרש אמרו עוד: "ורוח אלקים מרחפת – זה רוחו של אדם הראשון". ואם כן נאמר שאדם הראשון הוא אלוה? אולם אתה לוקח מהספרים מה שמוצא חן בעיניך ולא בודק מה כתוב למעלה ולמטה ממה שהבאת.

אמנם, ביאור דרשת חז"ל, "זה רוחו של משיח" כך היא: כי הנה אמרו והארץ הייתה תוהו, וזה רמז למלכות בבל, שנאמר (ירמיה ד, כג) "ראיתי את הארץ והנה תוהו". ובוהו, זה מדי, שנאמר (אסתר ו, יד) "ויבהילו להביא את המן". חושך, זו יוון, שהחשיכה עיניהם

של ישראל בגזירות. על פני תהום, זו רומא – מלכות הרשעה. ורוח אלוקים – זה רוחו של משיח. ובאיזה זכות היא קיימת, בזכות התשובה שנמשלה למים. ואם כן המדרש אומר שיעברו כל ארבע המלכויות, כולל המלכות הרביעית שהיא רומא, ורק לאחר מכן תבוא רוח אלוקים שהיא המשיח.

אבל את הביאור הזה בדברי המדרש לא יכולתי להגיד לו, כי הוא בנוי בצורת רמזים מהלשון הדומה. ואין כוונת המדרש שזה הוא עיקר ביאור הפסוק, כדרך המדרש ברוב המקומות. ורק הראיתי לכולם שהוא אינו יודע כלל לקרוא בספר שהביא.

קא] עמד המלך, ובעקבותיו עמדו כולם, והוויכוח תם.

יום השבת

כיצד ניתן להאמין שישו הוא המשיח?

קב] אלה הם הוויכוחים שהתווכחתי, ולא שיניתי בהם דבר מהאמת. בהמשך אותו יום נפגשתי עם המלך, והוא אמר שאינו מעוניין להתווכח עוד, כי לא ראה אדם שאינו עורך דין במקצועו אשר טוען יפה כפי שאני טענתי. ושמעתי בחצר המלוכה כי המלך וכמה מאנשיו מעוניינים לבקר בשבת בבית הכנסת. ועל כן התעכבתי בעיר עוד שמונה ימים. ובשבת הבאה, כאשר הגיע המלך אל הבית כנסת. נעמד על התיבה ואמר בפומבי כי ישו הוא המשיח.

קג] קמתי על רגלי ואמרתי: דבריו של אדוננו המלך הם בעיני דברים מעולים אשר יוצאים מפי אדם נעלה ומכובד. אך אינני יכול לומר כי הם דברי אמת. כי יש לי ראיות ברורות כשמש שאין האמת כדבריו. אבל אינני ראוי להתווכח עמו.

ורק אומר דבר אחד שאני מאוד מתפלא עליו: כיצד הוא מבקש מאתנו להאמין בישו שהוא המשיח, והלא ישו עצמו ביקש כן מאבותינו, שיאמינו בו שהוא המשיח, והם דחו את דבריו והוכיחו לא כן. ובוודאי ישו יכול היה להוכיח את טענתו שהוא המשיח טוב יותר ממכם. ואם כן, שאבותינו שראו את ישו בעיניהם לא האמינו לו, כיצד נאמין אנחנו לכם, מאחר ואין לכם ידיעה ברורה בדבר אלא רק שמועה רחוקה.

בעניין השילוש

קד] לאחר מכן, נעמד בבית הכנסת הנזיר רמון דיפנייא פורטי, ודיבר על עניין השילוש שהנוצרים מאמינים בו. ואמר שהשילוש הוא בחינות חכמה וחפץ ויכולת. ואמר כי אף הרב העומד כאן [דהיינו הרמב"ן] הודה בזה בעת שהתווכח פעם אחרת בגירונא עם פראי פול.

קה] קמתי על רגלי ואמרתי: שמעו לי יהודים וגוים. אכן, בעת שהתווכחנו בגירונא, שאל אותי פראי פול האם אני מאמין בשילוש. שאלתי אותו, מה הוא השילוש, האם כוונתך כי ישנם ח'ו שלושה אלילים שכל אחד מהם בעל גוף גשמי? והוא השיב לי, לא, אין זו כוונתי.

שאלתי אותו, אם כך, האם כוונתך כי שלושה אלילים אלו הם כעין שלוש נשמות או שלושה מלאכים. והוא השיב לי, גם זו איננה כוונתי. ואמרתי לו, אם כך, האם כוונתך היא כי אתם מאמינים שדבר אחד מתמזג משלושה דברים שונים, כגון הגוף אשר נוצר מהיסודות. והשיב, גם זה לא. אם כך, שאלתי אותו, מה הוא השילוש? והשיב לי, השילוש הוא החכמה, והחפץ והיכולת.

השבתי לו, לזה גם אני מודה. ובוודאי שהקב"ה חכמתו למעלה

מהכל. ובוודאי שהקב"ה הוא חפץ בלא הרגשה. ובוודאי שהקב"ה יש בו כל היכולות. אבל הלשון "שילוש" היא טעות גמורה. כי ממנה משתמע ח"ו כי רק מקרה הוא זה שהקב"ה חכם מכיוון שהחכמה היא אחד מחלקי השילוש. וזה אינו נכון, כי הקב"ה וחכמתו הכל אחד לגמרי. וחפצו אחד ויכולתו אחד. ואין שום אפשרות לחלק זאת לשלושה חלקים. ואף כי ישנן בחינות שונות שהן מתגלה פעולת הקב"ה, אין הן אלא בחינות שונות של האחדות האחת.

אז רצה המלך לתת משל בדבר כדי לקרב את היהודים אל אמונת השילוש, ואמר שהדברים דומים ליין, שיש בו שלושה חלקים, צבע, טעם וריח. אך שלושת הבחינות האלו ביין הן דבר אחד. וכעין זה השילוש. וזו טעות גמורה, כי צבע היין וריחו וטעמו הם עניינים חלוקים אשר יכול להיות זה בלי זה. כי יש יין אדום ויש יין שאינו אדום. וכן הוא בטעם ובריח. ועוד, כי אודם היין אינו הטעם והריח של היין, כי עצם היין הוא הנוזל הממלא את הכלי. והוא דבר גשמי אשר יש בו שלושה עניינים שאינם דבר אחד. ואם ננסה לקחת משל זה אל הנמשל, והוא אחדות הבורא, אם כן נאמר כי אין כאן שילוש אלא ריבוע. כי ישנו הדבר בעצמותו, ופרט לכך שלוש הבחינות שהן חכמתו וחפצו ויכולתו. ועוד יש לומר שהם חמישה, כי ישנה גם חיות הדבר פרט לדבר בעצמו. וברור שדברים אלו הם טעות גמורה, כי הבורא הוא אחדות אחת גמורה ומושלמת.

ק[ו] אז עמד פראי פול ואמר כי אף הוא מאמין בייחוד הבורא אחדות גמורה, ואף על פי כן הוא סבור שיש בו שילוש, והוא דבר עמוק מאוד שאפילו המלאכים ושרי מעלה אינם מסוגלים להבין.

ק[ז] אמרתי לו כי אין האדם יכול להאמין בדבר שהוא אינו יודע. ואם כן לפי דבריו אפילו המלאכים אינם מאמינים בשילוש מאחר ואינם מבינים אותו. וחבריו של פראי פול השתיקו אותו מאחר שהבינו שהוא מדבר הבלים ומבזה אותם.

קח] לאחר שאמרתי דברים אלו, ירד המלך מהתיבה, וכל הנוכחים התפזרו והלכו. למחרת חזרתי אל ארמונו של המלך, ואמר לי: שוב חזרה לגירונא עירך לחיים ולשלום. ונתן לי שלוש מאות דינרים להוצאות הדרך. ונפרדתי ממנו באהבה רבה. האל יזכני לחיי העולם הבא אמן.